

HELENA KRMÍČKOVÁ

NĚKOLIK POZNÁMEK K PŘIJÍMÁNÍ MALIČKÝCH 1414–1416

Počátkům přijímání maličkých nebyla dosud v literatuře věnována taková pozornost jako počátkům vlastního utrakvismu. Již před více než sto dvaceti lety sice spojil V. V. Tomek podávání svátosti oltářní dítkám po křtu s první učenou hádkou mezi Jakoubkem ze Střebra a Ondřejem z Brodu,¹ jeho teorie však nebyla dále zkoumána, ale pouze tradována, a to zejména prostřednictvím F. M. Bartoše.² J. Kejř pak r. 1980 k této zprávě projevuje značnou skepsi³ a domnívá se, že Tomek naráží pouze na polemiky o přijímání podobojí.⁴ Teprve r. 1984 D. R. Holeton poukázal na prehistorii podávání maličkým, tedy na přípravné období roku 1415,⁵ a o pět let později tuto otázku důkladně rozvinul ve své rozsáhlé práci o přijímání maličkých *La communion des tout-petits enfants*.⁶

Protože však od té doby můžeme uplatnit některé nové pohledy v otázce počátků kalicha,⁷ je potřebné probrat s ní plynoucí konsekvence i v případě přijímání maličkých.⁸ Naše práce tedy nepřináší žádná převratná zjištění o tom, že

1 *Dějepis města Prahy III*, Praha 1875 (Novočeská bibliothéka, č. XVIII, Spisů musejních č. LI), s. 611.

2 *Do čtyř pražských artykulů. Z myšlenkových i ústavních zápasů let 1415–1420. Dodatek II. Roztržka v husitské straně r. 1417*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V/2, 1932, s. 548 (jako separát vyšlo již r. 1925). Z Bartoše pak vycházejí B o r e c k ý , F. : *Mistr Jakoubek ze Střebra*, Praha 1945 (Spisy Kalicha 2), s. 40; K a m i n s k ý , H. : *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley–Los Angeles 1967, s. 233, pozn. 33; D e V o o g h t , P. : *Jacobellus de Střebro († 1429), premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique 54), s. 277.

3 „*Auctoritates contra communionem parvulorum*“ M. Jana z Jesenice, Studie o rukopisech 19, 1980, s. 5.

4 Tamtéž, s. 16, pozn. 4.

5 *The Communion of Infants and Hussitism*, *Communio viatorum* 27, 1984, s. 211, 221, pozn. 22–26.

6 *La communion des tout-petits enfants. Étude du mouvement eucharistique en Bohême vers la fin du Moyen-Âge*, Roma 1989, zejm. s. 85–112.

7 Srv. K r m í č k o v á , H. : *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997 (Spisy FF MU č. 310).

8 Na některé aspekty jsme upozornili již ve zmíněné práci (srv. K r m í č k o v á , H. :

by se snad malým dětem podávalo už od samého počátku utrakvismu, ale vnáší některé nové pohledy na onu fázi příprav, kterou označuje Holeton jako *Début du débat*.

Podobně jako při vzniku myšlenky kalicha uvažovala až donedávna literatura o dvou možných autorech – Jakoubkovi ze Stříbra a Mikulášovi z Drážďan, tak i u autorství myšlenky přijímání maličkových stojí tyto dva pretendenti. Při genezi kalicha bylo jasně prokázáno, že jeho původcem byl Jakoubek a Mikuláš se musel spokojit s rolí jeho pomocníka. Jak je tomu však v případě přijímání maličkových? Povšimněme si nejdříve Mikuláše z Drážďan, jehož prvenství prosazuje nejnovější literatura.⁹

Mikulášova priorita souvisí především s jeho autorstvím myšlenky kalicha, které prokazuje již více než čtvrt století v souvislosti s časovým zařazením jeho *Repliky rektorovi v Korbachu*¹⁰ italský husitolog Romolo Cegna.¹¹ *Replika* však není nejranějším utrakvistickým dílem, z něhož vycházely další práce s touto tematikou, ale je ze značné míry kompilací starších děl – Mikulášových *Apologie* a *Contra Gallum* a Jakoubkových *Responsio* a *Salvator noster*. Mohla tedy vzniknout nejdříve ve druhé polovině roku 1415 nebo i později.¹² O přijímání maličkových se navíc vůbec nezmiňuje.

Dále je Mikulášovo autorství myšlenky přijímání maličkových spojováno s jeho ranou utrakvistickou prací *Sermo ad clerum de materia sanguinis Nisi manducaveritis*,¹³ zařazovanou do období před 12. listopadem 1414, která ale mohla vzniknout o něco dříve.¹⁴ V tomto případě však došlo k záměně dvou Mikulášo-

Studie, s. 41, 116–117), ale vzhledem k vlastnímu tématu jsme nemohli tuto problematiku náležitě rozvinout.

9 Sr. R. C e g n a in: Nicola della Rosa Nera detto da Dresda (1380?–1416?): *De reliquiis et de veneratione sanctorum – De purgatorio*, ed. R. Cegna, Wrocław–Varšovie–Cracovie–Gdaňsk 1977 (*Mediaevalia Philosophica Polonorum* 23), s. 16; H o l e t o n , D . R . : *La communion*, s. 86, pozn. 3, 5, s. 104; Š m a h e l , F . : *Husitská revoluce II*, Praha 1993 (Práce Historického ústavu ČAV, řada A–Monographia 9/II), s. 166, pozn. 259.

10 Nevydána, dochována jako torzo pouze v rukopisu Knihovny pražské metropolitní kapituly D 118, f. 1r–51v.

11 Poprvé zveřejnil svou teorii ve studii *Appunti su Valdismo e Ussitismo*. La teologia sociale di Nicola della Rosa Nera (Cerruc), *Estratto dal Bollettino della Società di Studi Valdesi* N. 130, Dicembre 1971, s. 10–13; k jejímu dalšímu rozvíjení sr. K r m í č k o v á , H . : *Studie*, s. 62, pozn. 11. V českém prostředí se s ní setkáváme od poloviny 70. let, sr. F u n d a , O . A . : *Teolog kalicha*, *Křesťanská revue* 42, 1975, s. 106–110; a M o l n á r , A . In: *Slovem obnovená (čtení o reformaci)*. Uspořádal a úvody k jednotlivým oddílům napsal A. Molnár za spolupráce N. a L. Rejchrtových, Praha 1977, s. 45.

12 *K Replice* a jejímu časovému zařazení sr. K r m í č k o v á , H . : *Studie*, s. 63–77.

13 Vydáno in: Nicolai (ut dicunt) de Dresda vulgo appellati de Cerruc (de Černá růže id est de Rosa nigra [† 1418]) *Puncta*, ed. R. Cegna, Varšovie 1996 (*Mediaevalia Philosophica Polonorum* XXXIII), s. 157–187.

14 Cegnovo zařazení v dodatku názvu – na svátek Božího těla 7. června 1414 – „Nicolai *Sermo ad clerum de materia sanguinis Nisi manducaveritis*, in templo S. Michaelis Veteris Civitatis Pragae in festo Corporis Christi die septima mensis Iunii anno MCCCCXIV habitus“, je naprosto neopodstatněné. Neopírá se o žádnou historickou zprávu ani o žádný rukopis; vychází pouze z autorovy úvahy, že Mikuláš rozšířil perikopu tohoto svátku o verše z Janova evangelia 6,54–6,55 a že tedy muselo jít o božítělové kázání (*Puncta*, s. 161, pozn. 16,

vých děl se stejným incipitem – *Nisi manducaveritis*, obsažených navíc i ve stejném rukopisu Universitní knihovny v Praze IV G 15. Zmínky o přijímání maličkových neobsahuje Mikulášovo kázání, ale jeho traktát *Contra Gallum*,¹⁵ napsaný až ve 2. polovině r. 1415. A z této doby již známe úvahy o přijímání maličkových z literární tvorby Jakoubkovy.

Jakoubek se tedy nemohl opřít o názory Mikulášovy, muselo se mu dostat jiného podnětu. S myšlenkou přijímání maličkových se u něj nesetkáváme v nejstarších pracích – v kvestii *Quia heu in templis*¹⁶ a traktátku *Pius Iesus*,¹⁷ na něž poukazuje na začátku své *Responsio*,¹⁸ ani v traktátu – sbírce autorit *Quod non solum sacerdotes*,¹⁹ který zřejmě pochází rovněž z tohoto nejstaršího utrakvistického období.²⁰ Poprvé se u Jakoubka se zmínkou o přijímání maličkových setkáváme v jeho rozsáhlé odpovědi Ondřejovi z Brodu s incipitem *Premissis positione scholastica*, kterou budeme nazývat *Responsio*, jejíž vznik můžeme zařadit na sklonek roku 1414.²¹ To znamená, že nemohl reagovat ani na žádné z děl odpůrců kalicha z katolické strany, protože tyto práce se hlásí nebo jsou řazeny do r. 1415. *Responsio* je odpovědí Ondřejovi z Brodu na jeho traktát *De sumptione*, a tak můžeme sledovat podněty, jichž se Jakoubkovi dostalo ve vzájemné polemice a na něž reaguje. V Ondřejově traktátu nacházíme skutečně drobnou zmínku o maličkových, jak uvidíme níže, ale dříve se podívejme na počátek polemiky Jakoubka a Ondřeje (alespoň jak ji známe ze zachovaných děl), který zase může objasnit příslušné místo Ondřejovo. *De sumptione* reaguje na

s. 174, pozn. 68).

15 Vydán in: K r m í ě k o v á , H. : *Studie*, s. 165–195.

16 Nevydána, v soupisech Jakoubkovy literární činnosti B a r t o š , F. M. : *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925, č. 33, s. 33–34; S p u n a r , P. : *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditum illustrans I, Wratislaviae–Varsaviae–Cracoviae–Gedani–Lodziae* 1985, č. 567, s. 216–217.

17 Vydal K a d l e c , J. : *Literární polemika mistrů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich*, AUC–HUCP 21/2, 1981, s. 80–87.

18 H a r d t v o n d e r , H. : *Magnum oecumenicum Constantiense concilium III*, Francofurti et Lipsiae 1698, col. 416.

19 Nevydán, B a r t o š , F. M. : *Literární činnost*, č. 36, s. 35; S p u n a r , P. : *Repertorium*, č. 605, s. 225–226.

20 V rukopisu pražské kapitulní knihovny D 53 máme dochováno datum, kdy byl zapsán text tohoto traktátu, a tím je 10. červen 1415, F. M. Bartoš však vyjádřil názor, že vznikl již r. 1414 (*Literární činnost*, s. 35). Tomuto brzkému vzniku nasvědčuje i jiná skutečnost. Jakoubek v traktátku *Pius Iesus* (s. 84) užívá jako autoritu pro kalich svědectví o sv. Donátovi. Ondřej z Brodu mu ve svém *Tractatus de sumptione* vytýká, že se opírá o tuto legendu, když jiné odmítá (K a d l e c , J. : *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982, s. 194–196). A Jakoubek v *Responsio* (col. 495–496) Ondřejovi odpovídá, že se opírá ve svědectví o sv. Donátovi o autoritu sv. Řehoře a jeho *Dialogy*. A protože v tomto Řehořově díle nacházíme o Donátovi jen nepatrnou zmínku (srv. MPL 77, col. 184), zatímco *Legenda aurea* příslušnou pasáž uvádí i s odkazem na Řehoře, můžeme určit, které Jakoubkovy práce s touto citací vznikly před *Responsio*. V pracích mladších totiž uvádí jako původ tohoto místa právě Řehořovy *Dialogy*. A v traktátu *Quod non solum sacerdotes* je ještě jako zdroj uvedena legenda (rkp. UK v Praze V E 16, f. 124v).

21 Srv. K r m í ě k o v á , H. : *Studie*, s. 25.

Jakoubkův traktátek *Pius Iesus*, o němž jsme konstatovali, že myšlenku přijímání maličkových neobsahuje. Dokonce ale neevokuje ani žádnou zmínku, která by tuto tematiku mohla navodit. Svědčí o tom totiž další reakce na *Pius Iesus*, a to traktát *Confutatio Iacobi de Misa*²² z pera vídeňského mistra Petra z Pulky, napsaný až v květnu roku 1415, v němž se s touto otázkou neseťkááme. Ondřej pak v traktátu *De sumptione* již roku 1414,²³ tedy dříve než Petr, při výkladu o duchovním přijímání zmiňuje maličké děti a ty, kteří by zemřeli bezprostředně po křtu a kteří by nemohli být spaseni, pokud by slova Janova evangelia 6,54 nebyla chápána duchovně; a církev by neprávem uctívala Mládátka betlémská.²⁴ Je tedy zřejmé, že v této době ještě nikdo o přijímání maličkových neuvažoval a že tímto argumentem vlastně Ondřej vyprovokoval Jakoubka, aby zaujal k otázce maličkových stanovisko. Jestliže přijmeme názor Holetonův, že husité přistupovali k eucharistii jako ke svátosti určené všem bez jakýchkoli rozdlůlů, pak Ondřej dal Jakoubkovi příležitost, aby zformuloval to, co zatím v nevyslovené podobě utrakvismus obsahoval. V Jakoubkově odpovědi tedy poprvé zaznívá obrana přijímání maličkových. Nejprve opakuje Ondřejovy argumenty,²⁵ a pak je vyvrací. Odpovídá, že nevinné děti po křtu jsou vhodné pro přijímání eucharistie; přijímání dťtek ostatně dosvědčuje svatý Cyprián, ve vzdálených krajinách dodnes děti přijímají kapku krve Páně a přijímání maličkových dosvědčuje i papež Inocenc.²⁶ Ondřejova odpověď Jakoubkovi nebyla tak rozsáhlá

22 Vydal Girgensohn, D.: *Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches*. Leben und Wirken eines Wiener Theologen in der Zeit des großen Schismas, Göttingen 1964 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 12), s. 217–250.

23 K chronologii polemiky srv. K r m í č k o v á , H. : *Studie*, s. 25–31.

24 *Istam scripturam Iohannis si accipere vult adversarius veluti sonat, tunc omnes parvuli, omnes infantes et omnes post perceptionem baptismatis immediate morientes omnesque sine copia sacramenti Dominici decedentes non haberent vitam in semetipsis, et sic vita, que vere vita est, eternaliter privarentur... Quis eum dicere presumat, ita durum vel eciam sic crudelium, ut perdat animas innocentes eo, quod suum sanguinem in re non biberent seu suam carnem effectualiter non manducarent, quam nec oportuno tempore habere potuerunt? Eciam graviter universalis erraret ecclesia sanctificando illos beatos Innocentes, quos Herodes occidit, qui non manducaverunt carnem eius nec sanguinem eius in re biberunt, cum nondum fuisset institutum huiusmodi sacramentum, ymmo festum eorum per totam ecclesiam indebite coleretur. (S. 168–169) Ergo sancti martires Innocentes et alii parvuli ac infantes manducaverunt carnem et biberunt sanguinem Christi, quia in Christo manserunt et Christus in illis. (S. 171).*

25 Col. 418–420.

26 *Propter hoc etiam, quia parvuli post baptismum habent innocentiam sanctam et gratam, sine superbia, avaritia et dolo, videntur esse magis idonei secundum quosdam ad hanc divinam eucharistiam. Ideo olim tempore martyrum, ut vult B. Cyprianus in una suarum epistolarum, dabatur eucharistia post baptismum. Et si parvuli primam speciem non valebant deglutire, tunc infundebant de calice guttulam sanguinis Christi sub specie vini in os parvuli. Hanc enim facilius deglutit puer, quam speciem panis. Quod ut audio, adhuc hodie faciunt in quibusdam remotis regionibus. Unde Innocentius in sua summa, de hoc sacramento loquens, c. 9. ita dicit: Quia eucharistia augmentum dat gratiae, ideo dixerunt quidam, quod parvulis danda esset eucharistia in forma liquida sanguinis Dominici, vel in forma panis comminuta et contrita in aqua. Quia si eis aliquid subtraheretur, de gratia aliquid dimineretur,*

a byla vytvořena ve formě pastýřského listu *Tractatus contra communionem calicis* (De oboedientia).²⁷ Otázce maličkových je zde tedy věnována pouze drobná zmínka, která ale, jak uvidíme níže, zřejmě nepostrádala důležitost pro další polemiku.

Polemikou mezi Ondřejem a Jakoubkem jsme se dostali k otázce, jak byly počátky přijímání maličkových hodnoceny dosavadní literaturou, a k již zmíněnému názoru Tomkovu. Po našem výkladu by se mohlo zdát, že měl – až na chronologické zařazení – pravdu. Když však psal tuto pasáž, nezkoumal rukopisy dochovaných prací, a i kdyby je zkoumal, neměl dnešní znalosti o jejich autorství.²⁸ Svě poznatky zcela nepochybně čerpal z Hardtových edicí. Ve III. svazku *Magnum oecumenicum Constantiense concilium* je otištěn traktát s incipitem *Nisi manducaveritis*²⁹ z rukopisu vídeňské Österreichische Nationalbibliothek 4945, připsaný Ondřejovi z Brodu a obsahující vročení 1415. Na něj pak jako odpověď Jakoubkova navazuje *Responsio*. Skutečnost je však taková, že tento traktát není dílem Ondřejovým a vznikl až po *Responsio*. Ondřejovo autorství vyloučil již J. Sedlák,³⁰ po něm něm F. M. Bartoš³¹ a definitivně J. Kadlec.³² Třebaže literatura leckdy tyto názory nebrala v potaz,³³ Kadlec³⁴ nade všechny

et ita minus haberent in coelo praemium. Unde privaret, qui eis eucharistiam subtraheret. Alii dixerunt, quod non est danda eucharistia parvulis, propter periculum ejectionis, quia nichil eis valeret, nisi deglutirent. Sed abhuc dixerunt quidam magni viri, quod non exigitur in eucharistiae sumtione, nisi quod gustus inveniat et sapor sentiat, sicut fit, cum dicitur baptizando: Accipe salem sapientiae. Constat enim, quod non deglutit salem, et tamen ex solo gustu salis habet effectum exorcismus in parvulo. Unde pium esset dare eucharistiam omni parvulo, cum tali cautela, quod si post gustum parvulus ejiceret, colligeretur ista ejectio, et igni combureretur. Sicut dicitur in Exodo: Si quod residuum fuerit, igni comburetur. Haec Innocentius. Ecce ibidem antiquorum sanctorum traditionem, quod et parvulis deberet ministrari eucharistia secundum duplicem formam a Domino traditam, si potest fieri utrumque. Qvod si non potest fieri secundum primam speciem, qvod saltem fieret secundum alteram. (Col. 431–432) ...Immo prima species panis infirmis et parvulis infantibus videtur difficilius deglutienda, qvam secunda, et tamen dedit modum Innocentius etiam infantibus post baptismum porrigendi primam speciem sacramentalem, ut supra dictum est. (Col. 441–442).

27 Vydal Kadlec, J.: *Studien*, s. 235–248.

28 Tímto rozhodně nechceme snižovat hodnotu Tomkova díla, ale když si přečteme heslo z Brodu (Českého) Ondřeje v *Ottově slovníku naučném* (OSN IV, Praha 1891, s. 739), zjistíme, jak nepatrné znalosti o Ondřejově literární tvorbě měli historikové v minulém století. O její poznání (alespoň pokud jde o protiutrakvistická díla) se výrazně zasloužil až J. Sedlák.

29 Col. 392–415.

30 *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva LII (CXXVII), 1911, s. 245.

31 *Počátky kalicha v Čechách* in: Bartoš, F. M.: *Husitství a cizina*, Praha 1931, s. 94–97. (První vydání Bartošovy studie vyšlo na stránkách Musejníku v letech 1922 a 1923.)

32 *Studien*, s. 82, kde je toto dílo zařazeno mezi spisy Ondřejovi připisované neprávem.

33 Srv. Podlaha, A.: *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordis usque ad praesentia tempora*, Pragae 1912, č. 517, s. 80, ale i nověji Spunar, P.: *Repertorium*, č. 769, s. 282–283 zařadil traktát mezi Ondřejova dubla a nikoliv mezi *attributiones falsae*, a Holetón, D. R.: *La communion*, s. 89–90 ho uvádí se jménem Ondřejovým.

pochybnosti prokázal posloupnost Ondřejovy a Jakoubkovy disputace (na Ondřejův traktát *De sumptione*, jenž je skutečnou reakcí na *Responsio*, odpovídá Jakoubek svým donedávna pohřešovaným traktátem s incipitem *Plures tractatuli pullulant*³⁵). Na první pohled se sice může zdát, že Jakoubek mohl reagovat na *Nisi manducaveritis*, ale vztah je opačný. Tento traktát se totiž snaží vyvrátit utrakvistické názory, které jsou částečně zformulovány v *Responsio* – tedy i přijímání maličkých, kde reaguje zejména odkazem na Tomáše Akvinského,³⁶ – ale není přímou reakcí, tyto názory již byly totiž propracovávány dále. V *Nisi manducaveritis* se sice můžeme setkat s Ondřejovými myšlenkami i formulacemi, ale jen z toho důvodu, že je neznámý autor do svého díla převzal, což zjistil již J. Sedlák.³⁷ Ondřej však není jediným pramenem tohoto díla; Sedlák současně poukázal i na další zdroj – list *Eloquenti viro*,³⁸ vydaný opět von der Hardtem.³⁹ A zde se dostáváme k jednomu z nejzáhadnějších děl z doby bojů o kalich. Sedlák⁴⁰ poukázal na řadu autorů, jejichž jméno je spojeno s tímto dílem, Bartoš⁴¹ pak řešil nejen otázku autorství, když vyjádřil názor, že jde o dílo Mikuláše z Dinkelsbühlu, ale i záhadnou skladbu díla a jeho vztah k traktátu *Nisi manducaveritis*. V novější době se zabývali listem *Eloquenti viro* němečtí badatelé A. Madre a R. Damerau. Madre⁴² připsal toto dílo Mikulášovi z Dinkelsbühlu, Damerau⁴³ možnost Mikulášova autorství vyloučil, Madre však tento

34 *Literární polemika*, s. 72–79.

35 Nevydán, srv. S p u n a r . P .: *Repertorium*, č. 685a, s. 371.

36 Et sic decepti errore illo pessimo etiam dixerunt, quod pueri post baptismum propter innocentiam, cum non sint superbi, nec avari, nec luxuriosi, etc. debeant communicari sub utraque specie sacramentali, nude intelligentes. Quorum haeresi repugnat S. Thomas in Part. IV. *sucarum distinctionum*, dist. 9 ubi dicit: *Dementibus, pueris, fatuis, et mutis, confiteri non valentibus, nisi aliquantulum circa signa videantur et signentur et cognoscantur peccata cum circumstantiis, non detur. Quia de perceptione hujus non sufficit sola innocentia, sed alia plura. Quia primo requiritur cognitio inter cibum corporalem et sacramentalem. Et talem cognitionem non habent pueri. Secundo requiritur devotio. Et propter hoc non datur fatuis nec mutis. Nam tales habent se sicut bruta sine cognitione et distinctione. Quarto etiam requiritur peccatorum confessio. Et propter hoc non datur mutis, nisi aliter circa signa cognoscantur, et hoc cum circumstantiis.*

Et, si aliquis diceret: Quoniam pueri privantur hoc sacramento, etiam salute privantur: Hoc non est verum. Quia per hoc sacramentum non datur salus, sed per baptismum. (Col. 406–407.)

37 *Počátkové*, ČKD LV (LXXX), 1914, s. 82.

38 Neobstojí zde tvrzení F. M. Bartoše (*Počátky*, s. 97), že oponent kalicha by nevětoval myšlenky z listu do traktátu, ale bylo tomu naopak. Kompilační charakter *Nisi manducaveritis* plně odhalují zápůjčky z Ondřeje.

39 Col. 338–393.

40 *Počátkové*, ČKD LV (LXXX), 1914, s. 81.

41 *Počátky*, s. 94–99.

42 *Nikolaus von Dinkelsbühl Leben und Schriften*. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte, Münster 1965 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Texte und Untersuchungen, Bd. XL, Heft 4), s. 252–254.

43 *Texte zum Problem des Laienkelchs*. Nikolaus von Dinkelsbühl (1360–1433): I. Tractatus contra errores Hussitarum, II. De sub utraque, Gießen [1969] (Studien zu den Grundlagen der Reformation 6), s. 14–17.

názor zřejmě neakceptoval.⁴⁴ A právě list *Eloquenti viro* je oním dílem, které přináší zmíněnou katolickou protireakci na přijímání maličkých s hlavní oporou v Tomášovi Akvinském,⁴⁵ v traktátu *Nisi manducaveritis* pouze neznámý autor⁴⁶ zopakoval názory v listu uvedené.

Ondřej tedy odpovídá Jakoubkovi nikoliv traktátem *Nisi manducaveritis*, ale pastýřským listem *Tractatus contra communionem calicis* (De oboedientia). Toto dílo sice J. Kadlec zařadil až do doby po upálení Husově (tak jako celou literární polemiku Jakoubka a Ondřeje klade do r. 1415), ale celý jeho charakter odpovídá době před vydáním kostnického zákazu kalicha (15. června 1415) a zmínka o mučednické smrti Husově v Jakoubkově odpovědi nemusí znamenat, že i Ondřejovo dílo vzniklo po Husově upálení. Ve srovnání s rozsáhlým Jakoubkovým traktátem *Responsio* je Ondřejova odpověď stručná a maličkých se dotýká pouze zcela okrajově v souvislosti s kritikou Pelagia.⁴⁷

Obdobnou myšlenku však nalézáme i v traktátu s incipitem *Estote sine offensione*, rovněž kladeném do roku 1415, který von der Hardt vydal jako anonymní dílo⁴⁸ a jehož autorství H. Kaminsky připsal Štěpánu Pálčovi.⁴⁹ Zde je myšlenka o zvyku pelagiánů, s níž se setkáváme u Ondřeje, ještě rozvinuta (snad se opíral o Ondřeje) a rovněž se zde setkáváme s podobnou protiargumentací Tomáše Akvinského jako v listu *Eloquenti viro* a na něm závislém traktátu *Nisi manducaveritis*.⁵⁰

44 Srv. jeho heslo *Nikolaus von Dinkelsbühl*, in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon* 6, Berlin–New York 1987, col. 1054.

45 Col. 366–367.

46 Ani Madre, ani Damerau neuvažovali, že by autor tohoto listu byl totožný s autorem traktátu *Nisi manducaveritis*. Můžeme tedy o traktátu uvažovat jako o anonymní kompilaci.

47 Non enim dixit Christus: Nisi manducaveritis sacramentaliter sub specie panis et biberitis sacramentaliter sub specie vini, moderni ut dicunt glozatores textum secundum caput proprium glozantes et secundum opinionem Pellagii, qui glozans de manducatione et bibicione sacramentali sub speciebus panis et vini dixit tante esse necessitatis hoc sacramentum, quod pueris debet dari. Cuius heresim reprobatur Augustinus, et habetur De consecratione d. 4, ubi scribit late Bonifacio pape contra ipsius Pellagii heresim (s. 243–244).

48 *Magnum concilium* III, col. 658–762.

49 *A History*, s. 495–499. P. Spunar v *Repertoriu* však nezařadil tento traktát ani mezi Štěpánova *dubia a attributiones falsae*.

50 Pelagiani haeretici et plures alii crediderunt, quod corpus Christi recipere sub duabus speciebus esset de necessitate, quod si quis non reciperet corpus Christi sub specie aut speciebus, damnaretur. Et propter hoc statim post baptismum communicaverunt pueros, ne damnarentur (col. 700). ...Quia pueri baptizati consequuntur salutem sine manducatione et communicatione sacramentali. Quia pueri non communicantur usque ad nonum annum. Antecedens probatur. Quia pueri consequuntur salutem, cum eis gratia in baptismo datur, licet eis non datur corpus Christi nec sanguis ejus. Igitur non est sacramentum necessitatis. Quia si esset necessitatis, tunc omnis Christianus, qui non communicaretur, et sine communicatione moreretur, talis damnaretur. Quod est erroneum dicere. Quia tunc omnes pueri damnarentur, et omnes, qui mortui fuissent sine communicatione, ut modo multi sunt mortui sine manducatione et communicatione, et multi eremitae (col. 701). ...Tradiderunt insipientes *Pelagiani* haeretici, quod parvuli immediate post baptismum essent communicandi, ne per mortem contingeret eos damnari. Et aliqui de eorum secta dicunt: Quod si pueri non possunt sub utraque specie uti, tunc tantum detur eis una gutta sanguinis in os. Et motivum Pelagianorum

Tato protiutrakvistická polemika nebo alespoň její část však probíhala již v době, kdy se Jakoubkovi dostalo pomoci. Na konci léta nebo na začátku podzimu r. 1415 dochází v utrakvistickém táboře k dalšímu rozvinutí otázky přijímání maličkých. Zasloužil se o to Mikuláš z Drážďan, který si této problematiky povšiml ve svém traktátu *Contra Gallum*.⁵¹ Dílo je, jak ostatně plyne z názvu, opět traktátem polemickým, je reakcí na protiutrakvistické vystoupení betlémského kazatele a Husova spolupracovníka Havlíka v traktátu *Asserunt quidam*, namířeném proti Jakoubkovi ze Střebra.⁵² Mikuláš však nebyl při přijímání maličkých inspirován nějakou Havlíkovou poznámkou (ve svém traktátu však nevyvrací jen námitky Havlíkovy, ale rozvíjí zde i své vlastní názory), zřejmě reagoval na tehdejší situaci, kdy se o přijímání maličkých alespoň tu a tam mluvilo. Mikuláš neučinil přijímání maličkých stěžejním problémem své práce, podobně jako Jakoubek ho užívá v argumentacích proti duchovnímu výkladu verše z Janova evangelia „*Nisi manducaveritis*“. Snaha o akcent na tuto problematiku je však naprosto jasná. Mikuláš se zde opírá rovněž o Pseudo-Augustinovo dílo *De ecclesiasticis dogmatibus* (příslušná pasáž je však vzata z Gratiana) a tento úryvek je z předchozích utrakvistických prací již znám – Jakoubek ho uvádí v autoritách ke kvestii *Quia heu in templis*,⁵³ Mikuláš pak v *Collectech*.⁵⁴ Zde ovšem jako o autoritu ryze utrakvistickou, v *Contra Gallum* je tento citát stěžejním místem pro přijímání maličkých a takto slouží i dále Jakoubkovi např. v jeho známém traktátu *De communione parvulorum*,⁵⁵ napsaném rovněž na

rum erat hoc evangelium: Nisi carnem hominis manducaveritis et sanguinem ejus biberitis, non habetis vitam in vobis. Existimabant enim, quod sub utraque specie esset praeceptum Christi per illam comminationem: Nisi carnem etc. Et per hoc, quod dicit: Carnem filii hominis, intellexerunt alteram speciem, corpus Christi, sub specie panis, et per sanguinem, sicut dicitur in evangelio, intellexerunt alteram speciem vini. Et dixerunt: Quicumque non manducarent sub utraque specie, non haberent vitam, scilicet aeternam, id est damnarentur. Ne ergo pueri, si contingeret eos mori, damnarentur, statim post baptismum communicaverunt eos. Et fuerunt seducti per hoc, quod male intellexerunt de manducatione et bibitione sacramentalibus sub praecepto, quasi esset praeceptum Christi. Et non intellexerunt, quod in hoc evangelio loquebatur Dominus de manducatione et bibitione spirituali. Sicut etiam Dominus Christusmet in evangelio exponit, cum dicit: Spiritus et vita sunt, id est, quae locutus sum vobis, intelligenda sunt spiritualiter (col. 717–719).

Similiter, quo devenirent pueri, qui non communicantur ante duodecimum annum? Aut illi, qui non possunt alteram speciem sumere? (col. 719).

Conclusio responsalis: Quod parvuli post baptismum non sunt communicandi usque ad annos discretionis, videlicet decimum aut duodecimum, ut tenet ecclesia (col. 719).

51 K časovému zařazení: Mikulášův traktát *Contra Gallum* se totiž odvolává na jeho *Apologii*, která vznikla jako reakce na kostnický zákaz kalicha, a s největší pravděpodobností na něj odkazuje jeho traktát *De purgatorio*, vzniklý v září až říjnu 1415 (srv. Krmíčková, H.: *Studie*, s. 40, pozn. 174). R. Cegna (in: Nicolai de Dresda *Puncta*, s. 155) má sice za to, že v *De purgatorio* odkazuje Mikuláš na ztracenou část svého spisu *De reliquiis et veneratione sanctorum*, ale kdyby pocházel traktát *Contra Gallum* z doby mladší než *De purgatorio*, mohli bychom zde předpokládat podobný odkaz.

52 Srv. K r m í ě k o v á, H.: *Studie*, s. 16–46.

53 Rkp. UK v Praze V G 7, f. 18r.

54 Rkp. UK v Praze IV G 15, f. 215v^b.

55 *Betlémské texty*, vyd. B. Ryba, Praha 1951, s. 150.

stěnu Betlémské kaple. Jako první se zřejmě pokusil o sebrání autorit o dětském přijímání, uvádí Mikuláše Gorrana (vlastně Bonaventurův výklad na Janovo evangelium) a Mikuláše z Lyry (na nějž opět odkazuje Jakoubek v *De communione parvulorum*⁵⁶), jejichž prostřednictvím mluví o zvyku přijímání dětí v řecké církvi, zmíněného Augustina, glosu ke Gratianovi, od Jakoubka již známého Cypriána – ale i zde bez uvedení pasáže z příslušného díla, a Jindřicha ze Segusia.⁵⁷

F. M. Bartoš se domnívá, že otázka podávání z kalicha i dítkám byla po Jakoubkově polemice s Ondřejem pro nepřítel poměrů téměř po dva roky zatlačována.⁵⁸ D. R. Holeton s ním nesouhlasí a poukazuje na skutečnost, že s rozvíjením důsledků utrakvismu je připravována živná půda pro realizaci přijímání maličkých. Rok 1416 tedy tvoří druhou fázi příprav a Holeton ji nazývá *Les consequences de l'utraquisme*.⁵⁹ Ale i v tomto roce dochází k polemikám o přijímání maličkých a dokonce myšlenka graduje do úvah o jeho zavedení. Proto bychom měli spíše i pro tento rok uvažovat o počátečních přípravách v disputacích.

O polemikách roku 1416 nám totiž podává svědectví Jakoubkova postila z roku 1415/1416, a to ve své části od počátku léta r. 1416. V příslušném kázání Jakoubek polemizuje s nějakým traktátem, jenž se vyslovoval proti přijímání maličkých a kde autor rozebíral příkaz z Janova evangelia 6,54 *Nisi manducaveritis*. Tento příkaz se podle něj na děti nevztahuje a nezavazuje je. Zmíněný odpor pak nemohl být starého data, protože Jakoubek uvádí, že odpůrci „*sic enim nunc contendunt pro communione eucaristie ad parvulos*“. Jde sice o nez-

56 S. 162. Mikulášem zmíněné autority Gorrana a Lyry však čteme rovněž v Jakoubkově traktátu *Salvator noster (Betlémské texty, s. 112)*, ovšem bez příslušného rozboru vztahu k přijímání maličkých. A protože nemůžeme přesně stanovit, zda tento traktát nevznikl před *Contra Gallum*, nelze ani zjistit, kdo jej uvedl do diskusí, zda Jakoubek nebo Mikuláš.

57 ...ut dicit Gorra, „*Greci tenent tante necessitatis hoc sacramentum sicut baptismum etiam quoad parvulos*“, quod relinquo iudicio magis expertorum. Ideo dicitur De consecratione distinctione IIII, „*Si qui*“, et sunt verba Augustini De ecclesiasticis regulis: „*Si baptizati apud illos hereticos, qui in sancte Trinitatis confessione baptizant, parvuli sunt et ebetes, qui doctrinam non capiunt, respondeant pro illis, qui eos offerunt iuxta morem baptizandi, et sic per manus impositionem crismate peruncti cum eucaristie misteriis admittantur*“, dicit glosa: „*Hoc de adultis, quia parvulis non datur corpus Christi, nisi forte ubi consuetudo est, quod infundatur per ora eorum sagwis Christi, non corpus*“ etc. (s. 176). ...Et de communione parvulorum pulcre dicit Hostiensis in Summa sua, ut ibi patet, et sic temporibus beati Cipriani legitur practicum. Sic Apostolus tradidit omnibus Corinthiis, et propter hoc Greci adhuc sic tenent, ut creditur, ex Pauli apostoli traditione. Et sic dicit Lira Iohannis VI super eodem textu „*Nisi manducaveritis carnem Filii hominis*“ etc., quod hic Salvator „*ostendit necessitatem huius sacramenti*“, et dicit: „*Dicunt Greci, quod hoc sacramentum est tante necessitatis, quod pueris debet dari sicut et baptismus*“, quod tamen non placet sibi, ut ibi patet...(s. 176–177). ...Et sic cum Alberto supra intelligo, Augustinus cum loquitur de spirituali manducacione tantum, cum utique dicit in canone supra allegato, scilicet „*Si qui*“, quod etiam parvuli cum eucaristie misteriis sunt admittendi, patet ergo, quid sit dicendum, quomodo dat vitam, et sic de aliis (s. 177).

58 *Do čtyř pražských artykulů, s. 548.*

59 *La communion, s. 106.*

vyklou pravdu, která však byla zjevená. Proto zdůrazňuje, že novota musí být vybojována. Pocházel snad tento odpor proti přijímání maličkých z husitského tábora? Více však o zmíněné kontroverzi a o dalším rozvinutí Jakoubkových názorů nevíme, protože relevantní pasáže této postily obsahoval jediný rukopis, a to kodex benediktinského kláštera v Broumově C 4, který je však společně s ostatními broumovskými rukopisy od r. 1950, kdy za minulého režimu došlo ke zrušení klášterů, nezvěstný.⁶⁰ Výše uvedené informace jsme načerpali z podrobného rozboru Jakoubkova díla z pera R. Holinky,⁶¹ který přinesl v poznámce i několik úryvků z díla, z nichž mimo jiné plyne, že Jakoubek se o přijímání maličkých zmínil ve svých kázáních vícekrát.⁶²

Ztracený broumovský rukopis nám podává nejen cenné svědectví o dalším rozvoji myšlenky přijímání maličkých, ale připomíná nám i jinou závažnou skutečnost. Jestliže jsme o tento důležitý dokument přišli teprve před necelým půlstoletím a navíc jsme měli štěstí, že dílu se dostalo alespoň základního rozboru, o kolik cenných pramenů, o nichž nemáme nikde bližší zmínky, nás připravila předchozí staletí. A tak nezbyvá než zakončit skeptickým konstatováním, jak torzovité mohou být v tomto směru naše vědomosti.

Einige Bemerkungen zur Kleinkinderkommunion 1414–1416

Die Kleinkinderkommunion erhielt ihre praktische Ausgestaltung zwar erst im Jahr 1417 – heftige Auseinandersetzungen um ihre Berechtigung blieben dabei nicht aus –, aber der Gedanke der Austeilung des Altarsakraments an kleine

60 Srv. Vlčeková, L.: *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969, s. 35 (Knihy a knihovny, řada A).

61 Holinka, R.: *Nová betlémská postila M. Jakoubka ze Stříbra*, VČA 60, 1951, s. 1–27, o přijímání dítek s. 9.

62 Fol. 212^b: Quondam enim antiqui melius regebant suos pueros quam moderni et post baptismum communicabant pueros, qui in iuventute a deo et angelis dei custodi ebantur. Fol. 231^b: Ideo pro veritate contendunt ... Hee enim contenciones totum mundum inundant et que sit familia contencionem in se non sustinens? Sic enim nunc contendunt pro communione eukaristie ad parvulos etc. Nam non credunt, quod puer, capax doni spiritus sancti existens, est et eukaristie capax. Item quod senectus et iuventus nimia non impedit illam communionem, eciam praxis ista ostenditur fuisse observata per agendam Pragensem. Et quamvis sunt multe contenciones, sunt tamen multis electis proficue et melius valet dissensio cordium malorum quam unio. Fol. 232^b: Sed sufficit eis, quod in fide ecclesie compertum et parentum baptisantur. Eciam est simile de eukaristia, quod adulti debent se probare, sed parvuli sicut ad primam penitenciam non obligantur, ad eukaristiam tamen obligantur. Multa ergo sunt precepta, que tangunt omnes generaliter, alia non. Et quod parvuli per alios credunt, dicit Augustinus de conse, de 4a: In ecclesia inquit... Et hinc dicit Pascasius, tractatu de corpore Christi, dicit ca^o 23: Nemo a carne ... Cum igitur parvuli peccato carent saltim mortali post baptismum, tunc eciam non debent precipi a communione. Fol. 244^b: Unde ille consuetudines, que ab apostolis processerunt et observabantur, sicut festivacio diei dominici, ut dicit Augustinus, similiter communicacio parvulorum, ut scribit Dyonisius, ille sunt cum maiori diligencia observande. [Srv. též fol. 266^b, 267^b.] (Holinka, R.: o.c., s. 21, pozn. 13.)

Kinder kristallisierte sich bereits von 1414 an bei Verteidigungen des Laienkelches. In der einschlägigen Literatur neueren Datums wird das Aufkommen der Kleinkinderkommunion mit der Person des Nikolaus von Dresden in Verbindung gebracht. Allein Nikolaus' *Replica rectori in Korbach*, die als an der Schwelle zum hussitschen Kelch stehend galt, ist eine spätere Kompilation, und die Kleinkinderkommunion bejahende Stimmen der Autoritäten sind nicht in seiner frühen Predigt *Nisi manducaveritis*, sondern erst im späteren Traktat *Contra Gallum* vom Herbst 1415 zu finden. Bereits für das Jahr vorher ist aber die Arbeit des Jakobellus von Mies belegt, in der diese Problematik aufgegriffen wurde. Andreas von Brod erwähnt, polemisierend gegen seinen Gegner Jakobellus, bei der Erörterung des geistlichen Kommunionempfanges die Unschuldigen Kinder von Bethlehem und andere kleine Kinder (im Traktat *De sumptione*). Von Jakobellus wird in seiner *Responsio* eingewendet, daß unschuldige Kinder nach der Taufe kommunionfähig seien. Die Kleinkinderkommunion sei bei dem hl. Cyprian bezeugt, und die Kinder in fernen Länder hätten bis auf den heutigen Tag am Blut des Herrn teil. Ältere Forschungsarbeiten, die sich auf V.V. Tomek stützten, erblickten den Anfang der diskutierten Frage in der Polemik Jakobellus und Andreas von 1415. Sie gingen dabei allerdings von der Fehltribuierung H. von der Hardts aus, der das anonyme Werk *Nisi manducaveritis* aus dem Jahr 1415 als Traktat des Andreas von Brod herausgab, in welchem sich ein Kelchgegner mit in der Jakobellischen *Responsio* vertretenen Ansichten, d.h. auch mit Stellen über kleine Kinder auseinandersetzt. Im Herbst 1415 bringt Nikolaus von Dresden in seinem Traktat *Contra Gallum* die erste Autoritätensammlung in Sachen Kleinkinderkommunion; auf diese Autoritäten nehmen Polemiken von 1417 Bezug. Vom Frühsommer des Jahres 1416 stammt die Predigt in der Jakobellitischen Postille, in der die Polemik gegen einen Gegner der Kleinkinderkommunion geführt wird, wobei betont wird, daß ihre Durchsetzung des Erstreitens bedürfe. Diese Postille war nur in einer Handschrift des Braunauer Klosters (*Broumov*) enthalten, die im Zuge der Aufhebung von Klöstern 1950 verlorengegangen ist. So weiß man leider über eine weitere Entwicklung von Jakobellischen Anschauungen und die erwähnte Polemik nichts Näheres zu berichten.

Übersetzt von Roman Kopřiva

